

20 **ФУРЦ**

ՕՐԱԹԵՐԹ

20 फरवरी

ԹՂ ԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Երգնկա 28 Հոկտ. 1883

Քաղաքիս թուրք հասարակութեան մէջ
կեկու շարժե ի վեր բաւականին ի
բանցում և յուզում մի տիրած են, մի
ընտրու գիպաց համար, որ ամսոյս 15 էն
տոյ տեղի ունեցած է:

Մի հարուստ թրքուհի՝ քաղաքիս նշանավոր գերդաճատաններէն փեսայէկի թոռնը խօսեցեալ էր և սա կը մնար ի փէնի գիւղ, իսկ երիտասարդը ի խախ գիւղէն Նախընթաց հինգշաբթի օրը՝ խախ գիւղէն և Երզնկացի տաճրկներէն 150ի չափաւոր՝ Ղատի ձփէնտիւր օրինաւոր հրամանաւորին ձեռքերնին՝ կ'երթան ի փէնիքի գիւղ հարսառու, և աղջկան ու իր ազգակցի և եղբարոց հաւանութեամբ հարսանեալ կառքը կը դնեն աղիկը, և հաղիւթէն և հարսնաւորը գիւղէն կը մեկնին, և հարազէններ կը պարպուին հարսառու և նոյն իսկ հարսի կառքին վրայ. և Երթողի կ'ունենայ յիշեալ գիւղը բնակչութեան 3-6 տուն կարսեցի գաղթականներէն, որքէն կ'առարկեն թէ՛ այս աղջիկը 3-4 տասնաւոր մի կարսեցի թուրքի հետ նշանեալ է. և թէ՛ նա այժմ՝ ի Պոլսիս է. Երթողի և խախի տաճիկք այս գիւղուց չեն տոստակարար և դաշիքը երեսն մէկն էր, որ՝ մինչև իրենցմէ մէկ երկու անձիւք ան, իրենք զինուց չէիսն, բայց թէ՛ տուր իր՝ գիւղացի թուրք կանայք կարողացաւ տեղեկացած են:

կառավարութիւնը կանխաւ տեղի ունեւորել անցից վրայ տեղեկութիւն ունենալու 10-15 ոստիկան և հաղարպետ մի շերտէն, բայց թէ կարծեցի դալթականքը անց ուշ դնելու կառավարութեան հըմախիշ շարունակած են հրացանաձգութեան, և այսպէս մինչեւ քաղաք կառավարութեան դուռը բերած են հարսնացեալ քուհիին և անտի շրկուած է Ղատի Էմախիտ տունը և անդ արդիւրեւած է աղ-բը, դուռն ալ պահակ ոստիկաններ զըտ-նելով:

Այս պարագային մեծ զրգուով լինել յա-
լբերաւ քաղաքիո Տաճիկ հասարակու-
ան մէջ, իրենց պատուոյն դէմ կարսեցի-
քանի տուն զաղծականաց կողմանէ ի
մեծ դուռն շախատանաց համար, որոնք
աւարտութեան բողբ բարձին. և ինչպէս
սուրի, մինչև ի Բ. Դուռն Մեծ Եպար-
ի հեռագրած են:

խնդիրը կարնոյ կուսակալութեան հրա-
նաւ քննութեան ենթարկուեցաւ աստի-
ճէ ժողովոյն մէջ . բողոքարկուք նոյն իսկ
առաջարկութեան անդամոց դէմ՝ բողոքած
ինչ կարծելով թէ՛ կարեսցիլ դաշմակա-
ւաց կողմն հակած ըլլան և նոցա թոյլա-
րած ըլլան այսպէս վարուելու :

Իրենց ազգի Տաճիկ հասարակութիւնը հոս
հոս գումարումներ ունեցաւ, և կրնար
ստանալ անպատեհութեանց տեղի տար Եւ
Գեթ. Հմայեալ Սրբազան Դիմաքսեանի
Դատարանական ջանքերը պակսէին և կամ
պարզիւն մնային, ինչպէս բոլոր Թուրք
հասարակութիւնը ամենամեծ համակրու
եալով կը խօսէր, Ն. Սրբազանութիւնը ի
րեն ժողովոյն մէջ մեծ աշխատութիւն տա
նէ Եւ Երկրագոյն Տաճիկ հասարակութեան
ստորոն պաշտպանութեանը, և որով Ազ.

գին պատիւը և համարումը բարձրացոյց
թուրք ժողովրդեան մօտ :

Իսրայելի ժողովուրդն երկրորդ օրը՝ աղյլկան
եղբայրը՝ իւր քոյրն առնելով՝ Ղատի էֆ.ի
տունէն ի Խախ տարած և անդ հարսանե-
կան արարողութիւնը կատարուած է :

Հոս կ'աւարկուի թէ՛ աղյիկը իր եղբայ-
րը՝ փախուցած ըլլալ . բայց միւս կողմանէ
ալ կ'ըսեն թէ Ղատի և Միւֆթի էֆէնտի-
նները իդրնաօք և Ֆէրիս տուած են :

Այժմ՝ երիզացի և կարսեցի գաղթական
նաց դատը հնչեցին ժողովը կը նայի . կար-
սեցիներէն Մուրաթ առնուն մէկը մեռած է
և կ'ըսեն թէ՛ կանանց նետած քարի հար-
ուածներէն վիրաւորեալ ըլլալ :

* * *

Մօտ օրերս գորուծիւնք յաճախած են
երկիցայի և չրճակայ գիւղօրէից մէջ . և մի
քանի հայաբնակ գիւղերէ ոչխար, եղ, կով,
ձի և այլ արջառ տարած են, և ծաղեր
գիւղից մէջ մի Հայու տուն պարպած :

Մեր լաճին նայելով՝ Գեր- Հմայեակ Սրբազան և Գաղ. Ժողովոյ անդամք՝ անցեալ շաբաթ օր կայսերական չորրորդ բանակի հրամանատար Բարձր. Միւշկեր փաշա- յի դացած և մէկ ժամէ աւելի այս պատահած գողութեանց վրայ բանակցած և խնդրած են գողերու դէմ՝ պէտք եղած զօրու թիւնը ի գործ դնել.՝ նոյնպէս Միւլթեսա- լիքի փաշայի այցելած և իբր երկու ժամ խորհրդակցած են, և անմիջապէս 10—15 ոստիկաններ հանել տուած են դաշտին մէջ և հսկողութիւնը աւելցած են ։

Երկու օր առաջ Մօլլա զիւղէն 7—8ի
չափ կասկածելի անցեալ ունեցող Թուրքեր
բռնուած բերուած են՝ իբր հեղինակ գո-
յութեանց և այժմ կառավարութեան բան-
արն են :

Այս դուրսթեանց հեղինակ կը համարու-
ուին նաեւ Տէլի Խալիլ, Խսկէնտէր օլու
Մէհմէտ և Մըստօ, որք ցարդ ձերբակալ-
եալ չեն :

Եղյա ունիմք թէ՛ շնորհիւ աշադուրք հըս-
կողութեան և արգարակորով իշխանու-
թեան Բարձր. Միւշիւր փաշայի և Միւթէ-
սարիֆ փաշայի՝ այս անտեղութեանց ա-
ռաջքն կ'առնուին . ապա թէ ոչ յոյժ ա-
ղետաբեր կ'ըլլայ մեր երկրին վիճակը :

*
* *
* *

Մնեցեալ չաբաթ՝ օր սկսաւ ձին գալ
Երզնկայի դաշտի մէջ, իսկ լեռներն քան
օր առաջ ձիննած էին. ցուրտը տիրեց և
բաւական ահ ու դող ձգեց մեր հայրենակ-
ցաց սրտի մէջ. վասն զի դեռ ժողովուրդն
ձմրան պատրաստութիւններ հոգացած չեն.
Բայց երեք օր է ձինը վերցաւ և օդը
պարզ կ'երթայ. միայն թէ տեղուոյս օդը
յողդողղէ. չատ կը վախցուի որ եթէ ան-
շառ մ'ալ ձինն դալուըլայ, այլ եւս չվեր-
նար մինչեւ յառաջիկայ մարտ ամսոյ ժողովո-

Զմարան հետ աշխատութիւնն ալ կը յաւելնայ, որովհետեւ ժողովուրդն դատարակ է անդործ կը մնայ. զի մեր երկրի մէջ ձմարան աշխատութիւն չունիմք. ամեն առեւտուր կը դադարի մինչ ցհալում՝ ռանձմաննաց, լծտ երեք շորս եւ ալ աւելի աւստեր :

Թուրք և Հայ ժողովուրդեան ձմրան ե-
ղանակին մէջ դատարկ մնալն երկրին ամե-
նէն վնասակար դուրսիւնն է, և դատար-
կութիւնն, անաշխատ կեանքն՝ ամեն չար-
եաց աղբիւրն է, և այս կը կրկնապատկէ

Լրագրոյս վերաբերեալ գիր կամ նամակ պէտք է ուղղել առ Տէր-Խմբագիր Ռիդա փաշա խան Թ. 14, Խմբագրութեան ուղղեալ գիր ետ չտրուիր: Մանուցման տողը մէկ անգամի համար 3 զրէ է. աւելի անգամի համար սակարկութիւն կ'ըլլայ:

մեր հայրենակցաց նիւթական տառապանքը:

Ամեն բան աժան, հաց, իւղ, միս են .
բայց թէ դրամ չկայ, և դրամական այս
տաղնապղձ ժողովրդեան բարոյական անկ-
ման կ'առաջնորդէ, և այն ատեն դոդու-
թիւն, ննեղութիւն և ամեն չարիք դոր-
ծելու կ'առաջնորդուին :

Մեր երկրին մէջ՝ մէկ ոսկի օրական 10
վարայէն մինչեւ 20-30 վարա տոկոս կը
վճարուի, և այս ժողովրդեան նւթական
գործողութիւնը բողոքովին կ'սպառէ։ Գիւ-
ղացին մերկ և բոկոտն էր արտն ի վաճառ-
ել հանէ, և յետ այնմ կ'սկիւր մուրա։

Այս, ինչպէս անցեալները գրեցի, ոչ միայն Երզնկայի մէջ, այլ և Հայաստանի շատ կողմերը, և Հայաստանցւոյն զխաւոր ցաւերէն մին է: Եւ մեք խոնարհաբար բարեխնամ կառավարութեան ուշադրութիւնը կը հրաւրեմք, որ գոնէ երկրին էջերէն Առաքելներուն վիճակը բարւոյն, և միայն աղքատ երկրագործներուն տակէ վիճակ տրուի և ոչ թէ հարուստ վաշխառունք
րու . . . »

* * *

Անցեալ չաբթու՝ Գեր. Հմայեակ Սրբա-
զան Դիմաքսեան, իր փոխանորդը՝ Արթ.
Տ. Եղեկիէլ քահանայ Երեցեան՝ ի Գուգիւ-
շան զրկած էր բերկրի գիւղի եկեղեցւոյ
շինութեան գործն աւարտելու, և ինչ որ
եկեղեցւոյն սպասք և անօթք, զգեստ ևն.
կը պակսէին անոսից ցուցակը պատրաստե-
լու. նոյնպէս եկեղեցւոյն կից զպրոցի մը
շինութեան տեղն հոգալու և յառաջիկայ
գարնան շինութեան ձեռնարկելու համար:

Բերկրի գիւղացւոցմէ առաժ տեղեկու-
թեանցս նայելով՝ եկեղեցին աւարտած է,
միայն ներքին կրածեփը կը մնայ և թէ ա-
նօթից և զգեստուց պէտքերը կան, և թէ՛
այս ձմրան համար, փոխանորդ հայրը՝
գիւղին մէջ յարմար տեղի մի որոշած է
եղեր դպրոցը բանալ և գիւղին բահանայն
դաստիարակ կարգուած է. դասագրքերն
ալ երգնկայէն յրկուած են. և ժողովուրդն
Ալգիին կողմանէ իրենց տրուած այս հոգե-
կան ամխիթարութեանց համար կարի իմն
գտն է եղած է. և թէ Տ՝ եղեկիէլ բահանայի
նի Գուգիշան ըրած այցեւորութիւնն յիշեալ
գաւառակի ժողովրդեան համար ամեն մա-
սամբ օգտակար եղած է. ՎԱԿԻՆԼԵ

[illegible]

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

7. 2. 1. 2. 3.

ՀՈՂՆ ԵՒ ՕԴՆ

(« Հոգն է օրը բնութեան երկու ղեմ միեմանդ-
երն է ») : Բոյսերն հողէն եւ օդէն կը սնանին ,
ոոցս արմատներն հողին մէջ զանաւած աղբերէն ,
սկ տերեւներն օդին մէջի զանաղան կաղբերէն
Է քաղեն իրենց սնունդն : Այս երկու մեծ մը-
ն իրանոցնեքը նոցա սննդեան ամեն մէկ տարր-
երը կը մատակարարեն :

Ամեն կարգի եւ տեսակի ընդ կամ բուսե-
լէն, խոտ թէ ծառ, պտուղ թէ ամօրք, 14
տարրերէ կը բաղկանան, որք են ընածուխ,
որակածին, ջրածին, թթուածին, վոսփոր,
թուաթոն (սուլֆուր), օդատարր (պէրօքս), կրա-
ին (պոքսիտ), մագնիտիոն (մագնէթ), երկաթ,
ըրջումար (սոնիում), ծծումբ, աւաղածին
(սոլֆուր), կւոր, Գրեյնէ միշտ այս 14 տարր-
երէն քիչ կամ շատ ներկայ գտնուին նոցա

բաղադրուժեանց մէջ . բայց զրեթէ երբեք ասոնցմէ զատ ուրիշներ չեն պարունակեր , ասոնք բուսող միակ սնունդներն են, զորս կը քաղեն հողէն եւ օդէն : — Հետեւաբար երկրի մը հողն եւ օդն որչափ որ այս օդն Վճ տարրներն աւելի պարունակէ (*), այն գաւառն աւելի բերք կննայ պարտադրել , ուրեմն երկրագործն պարտի ջանալ զայնս հարստացնել , թէ՛յէտ անկարող է իւր զաշտը պատող օդը պարարտացնել , բայց ան ուղղակի եղանակաւ կրնայ գործադրել միջոցներ , որոց շնորհիւ տունկերն կամ հողն ալ աւելի ճորա պարունակած տարրներն կրնան աւելցել (ասիւմլիէ) , իսկ հողի պարարտացումն իւր ձեռքէն է , որոյ վրայ ուրիշ առիթիւ մասնաւորաբար պիտի գրեմ :

Հող մը որչափ ալ հարուստ լինի այս անդա-
րար տարրներովը օր մը պիտի սպառի եթէ եր-
բէք երկրագործն չի ջանայ անկէ քաղած հունձ-
քերուն հանած տարրներն իրեն վերադարձնել :

Հորն բուսեցողուն արմատոց բնակարանն է,
նոցա սննդեան հարկ եղած տարրներն չի ստեղծ
ծեր, այլ ունեցածն եւ կամ ստացածն է որ կը
մատակարարէ. ուր որ այս տարրներն կը գըտ-
նուին, անդ տունկերու արմատոց բնակարան
կրնայ լինիլ, աման մը ջուրին մէջ ղնելով հո-
ղին մատակարարելիք սննդաբար տարրներն հոն
տունկեր կրնա՞յք մշակել, որպէս յերկրի, մին-
չեւ թր սննդաբար տարրներն սպառին. նոյնն է
նաեւ հողին համար :

Երկրագործական գիտությունն հասած է մինչև ե այն աստիճանին որ հողի մը քիմիական բազադուրությունը գիտնալով կրնայ հաշուել թէ այսինչ տունկէն որչափ կրնայ արտադրել, եւ մինչեւ իսկ հողէ մը կրնայ պահանջել որոշում քանակութեամբ, այս ինչ կամ այն ինչ բերքն, բաւեալ որ նախ ընէն հողին պարարտութիւնն, եւ ապա հաշուէ թէ որչափ պէտք է հատուցանել զանազան սննդարար տարրերէն, որպէս զի այսքան այն ինչ տունկէն արտադրէ եւայն . միով բանիւ հողն զանձատուուն մէ, ինչ որ զընեմը այն կրնամք պահանջել . ուրեմն շատ զընեմը որպէս զի շատ քաղելը :

Խոտակեր կենդանիներն, որը միայն բուսե-
 ղէններէ կը սնանին, իրենց մարմինն միեւնոյն
 14 տարրերէն բաղկացեալ է, մասկեր կենդանե-
 ինց համար ալ մի եւնոյնն է, որը բուսակեր
 կենդանեաց միմեա եւ բուսեղէններ կ'ուտան, ու
 յոյց երկուքն ալ ինչպէս ըսի այն 14 տարրերե-
 ին բաղկացեալ են. ուրիմն կրնա՞ր հետեւցնել
 թէ ամեն ասորոյ մարմիններ ըլլոյ թէ կենդանի
 14 տարրերէն կը բաղկանայ: Երկրի մը կեն-
 ղանեաց անձմե եւ բարդաւանձմե նոյն երկրի
 ընտոյ բարգաւաճման համեմատական է:

* * *

Բոյսերն հանքային եւ կենդանային դասուն միջնորդներն են, իրենք հանքային տարրներէ կը սնանին, կը կազմէն իրենց մարմինն որ կենդանային դասու սնունդն կը ներկայացնէ, կամ աւել առ քիմիական բոյսերն կենդանեաց դասուն ստեղծարարներն են, նոցա ուտեստն կը պատ-
կանատեն, զի կենդանիք անկարող են հանքերէ սնանելու :

ինչպես ըմբռնեմ, բայց ես կենդանի եմ հողին
ու հողին կը սնանին, բայց սա պետք է ըմբռնեմ
և իմ հողագետին մէջ ոչինչ կ'աւելնայ եւ ոչ
նչ կը պակսի. ամեն ինչ կը ձեւավորուի, զի
այսքերու մէջ մասն արդէն ինքնին փետելով հան-
ալին մարմիններու կը վերածուին, մնացեալն
ստակեր կ'ենդանին եւ կը կազմէ, ասոնց ալ
իմ մասն մեռնելով կրկին հանքային տարրներ

(*) Այս տարրերում է մարտելի վիճակին հա-
նար հասկնալու է, անմարտելի վիճակին մէջ
զատակար չեն, ինչպէս ողի թէպէտ մեծագոյն
ան ըրտակածին է, բայց անմարտելի, եւ մար-
տելի մասն խիստ անհշան է ամբողջութեան
ով:

